DOI: [10.32702/2307-2156-2019.12.54](https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.12.54)

УДК 342.12/342.7(477)

*Г. Т. Терешкевич,
кандидат наук державного управління, доцент,
доцент кафедри філософії та економіки,
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
докторант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту, Національна
академія державного управління при Президентові України,
ORCID: 0000-0003-4427-7872*

ГІДНІСТЬ ТА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

*H. Tereshkevych
Ph.D in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Philosophy and Economy,
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Doctorate in the Department of Parliamentarism and Political Management,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*

DIGNITY AND INVIOABILITY OF HUMAN LIFE AS FUNDAMENTAL VALUES OF UKRAINIAN STATE-MAKING CONCEPT

Пропоноване дослідження ставить завдання перед публічними управліннями забезпечити гідність та право людини на життя на всіх етапах існування та в усіх проявах. Все ще відсутнє комплексне наукове дослідження, яке розкрило б сутність гідності та недоторканості людського життя як фундаментальних цінностей державотворення. Метою публікації є науково-теоретичне обґрунтування понять гідності та недоторканості людського життя як фундаментальних цінностей державотворення та як складової гармонійного розвитку суспільства. Біоетика обґрунтувала факт, що людська особа, наділена гідністю, починає існувати з моменту запліднення і відтоді заслуговує пошани. Головним завданням органів публічного управління є визнання гідності та недоторканості людського життя як фундаментальних цінностей української державотворчої концепції та на основі цього прийняття високих морально-етичних та організаційно-правових стандартів щодо оздоровлення держави та суспільства на всіх рівнях. Перспективи подальших досліджень полягають у напрацюванні заходів органів публічного управління щодо забезпечення гідності та права людини на життя на всіх етапах та в усіх його проявах.

Formulation of the problem. How should one balance a continuous scientific search in the branches of medicine and priority of human right to life? The proposed study aims to set the task to protect dignity and human right to life at all stages of existence and in all manifestations to public administration bodies.

Research Analysis. The study of dignity and inviolability of human life is given attention by representatives of the scientific community and practitioners. However, there is still no

comprehensive scientific research that would reveal the essence of dignity and inviolability of human life as fundamental values of the Ukrainian state-making concept.

***The aim** of this publication is to provide scientific and theoretical substantiation of dignity and inviolability of human life as fundamental values of the Ukrainian state-making concept and as a component of harmonious development of the state and society, which will serve the interests of a person.*

***Statement of the main part.** Bioethics substantiated the fact that human life begins from the moment of conception. Recognition of bioethics criteria as the basis for creating a healthy society is essential to public managers. Reporting the truth to citizens about transcendental dignity and inviolability of every human life fundamental values of the Ukrainian state-making concept would help to develop a strong state.*

***Conclusions.** Bioethics substantiated the fact that a human person with dignity begins to exist from the moment of conception and deserves respect.*

The main task of public administration bodies is recognition of dignity and inviolability of human life as fundamental values of the Ukrainian state-making concept, and based on it, adoption of high moral, ethical, organizational and legal standards improving the state and society at all levels.

***Prospectives for further research** include elaboration of measures by public authorities in order to ensure the safety of dignity and the human right to life at all stages and in all its manifestations.*

Ключові слова: *гідність людської особи; право людини на життя; фундаментальні цінності; засади біоетики; органи публічного управління; реформування системи охорони здоров'я.*

Key words: *human dignity; human right to life; fundamental values; principles of bioethics; public administration; healthcare system reform.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Одним із серйозних викликів сьогодення є прогресування в мізках людей дистанції між обсягом знань технологічного характеру та щораз більшим відставанням значної частини громадян у духовній царині, нівелюванням морально-етичних цінностей, що можна бачити з продукту, яким заповнено ефірний час теле- та радіокомпаній, шпальти часописів та сторінки інтернетресурсів. За цих умов постає новий виклик цивілізації: як урівноважити шальки терезів, на яких, з одного боку, безперервний науковий пошук у біології, медицині (зокрема в генетиці, репродукції, трансплантології), а з другого боку існує першочергове право людини на життя на всіх етапах його існування та в усіх його проявах. Безцінний дар життя перетворено на дрібний засіб збагачення через пропаганду абортів, зброї, наркотиків, контрацепції, евтаназії, деяких аспектів генної інженерії, штучного запліднення та ін. Станом на сьогодні Україна має майже повністю винищені карпатські ліси, забруднені промисловими і побутовими стоками ріки, отруєні гербіцидами та іншими міндобривами землю, вичерпані надра. Ці процеси прогресують, і якщо не втрутитися в ситуацію – за якийсь час поверхня Землі може перетворитися на непридатний для життя простір.

Часто приймаються закони, котрі попри свою декларативну оформленість докорінно суперечить пошані гідності людини. Той факт, що досі не прийнято закону, який би захищав життя зачатих, але ще ненароджених дітей, свідчить про те, що декларацій намірів з боку громадських організацій, релігійних лідерів, не маючи можливості безпосередньо впливати на владу, недостатньо.

Пропоноване дослідження ставить органам державної влади, місцевого самоврядування та громадським організаціям завдання забезпечити зміну підходу до проблеми гідності та недоторканості людського життя як у системі публічного управління, в галузі охорони здоров'я, так і в суспільстві загалом. Нові законодавчі та державотворчі кроки повинні базуватися на забезпеченні права людини на життя з моменту запліднення до природної смерті та пошани гідності людської особи.

Аналіз останніх досліджень за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні питання, присвячені вивченню питань гідності та недоторканості людського життя, досліджували: М. Білинська, Ю. Вороненко, В. Гошовська, О. Гришук, Л. Даниленко, В. Загородній, К. Карпенко, В. Кулініченко, Ю. Кундієв, Е. Лібанова, Н. Назар, Л. Пашко, С. Пустовіт, П. Шевчук та інші.

Значну увагу цим проблемам у своїх працях приділили закордонні вчені: К. Віафера, А. Геллегрес, Е. Згречча, Е. Пеллегріно, Р. Поттер, В. Райх, С. Спінзанті, Д. Томаза, К. Цомпак та інші.

Проте в Україні досі відсутнє комплексне наукове дослідження, що розкрило б сутність гідності та недоторканості людського життя як фундаментальних цінностей державотворення та реформування діяльності системи охорони здоров'я відповідно до норм біоетики..

Метою цієї публікації є науково-теоретичне обґрунтування понять гідності та недоторканості людського життя як фундаментальних цінностей державотворення та складової гармонійного розвитку держави і суспільства.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завданням публікації є науково-теоретичне обґрунтування антропологічного, онтологічного та морально-етичного аспектів проблеми, від вирішення яких залежить духовне здоров'я нації, що є компетенцією державотворчих органів.

Виклад основного матеріалу (повне обґрунтування отриманих наукових результатів). Убезпечення гідності та недоторканості людського життя постає в сучасну епоху пріоритетом державної політики, зумовленим тим, що Україна посідає перші сумні місця у легальному використанні людських ембріонів у лікуванні, фармації, косметології (нагадуємо, що в цивілізованому світі фетальна терапія заборонена); поповнює жорстоку статистику абортів, враховуючи аборти зі «соціальних» причин (щороку у світі вбивають 50-60 млн. зачатих дітей); в Україні народжуються діти з важкими недугами/вадами внаслідок використання неприпустимо шкідливої контрацепції; реальну загрозу для життя становить екстракорпоральне запліднення.

Деякі «лікарі-гінекологи» не інформують жінок про дар життя, бо не секрет, що окремих прибутком для них є практикування абортів. Сумна і трагічна діяльність радянських гінекологічних відділень, де «лікарі», провадячи аборти, регулювали в такий спосіб народжуваність, має не тільки відійти в далеке минуле, але й бути суворо засуджена.

Особа, яка обіймає посаду лікаря, повинна володіти не лише науковими здобутками фаху, але й високими духовними і моральними якостями, виконувати свої обов'язки з повагою до життя та гідності людини, керуючись засадами біоетики, бути вірною клятві Гіппократа.

Людське життя — недоторкане [1, п.40]. Його треба шанувати і захищати від моменту запліднення до Богом призначеного відходу (природної смерті). Згідно з твердженням християнства, людський індивід як образ Божий має гідність особи, здатний пізнавати себе, володіти собою, вільно дарувати себе і ввійти в спільність (причастя) з іншими особами, покликаний через благодать до єдності зі своїм Творцем [2, с. 80].

Варто звернути увагу на повчання папи Пія XII на теми, які на сьогодні є стрижнем біоетики: «Людина має право на життя, що походить безпосередньо від Бога, не від батьків, будь-якого суспільства чи влади» [3]. Не існує жодна інша людина, людська влада, наука чи медицині, евгенічні, суспільні, економічні, моральні рекомендації, що мали б розпоряджатися невинним людським життям

Верховна Рада України 13 березня 2014 року, реалізуючи євроінтеграційні прагнення народу, проголошені Революцією Гідності (починаючи від 21.11.2013 року), своєю Постановою підтвердила незворотність курсу країни на європейську інтеграцію, підкреслюючи, що Україна — європейська держава, яка поділяє спільні цінності з країнами Європейського Союзу [4]. Чинне законодавство не містить визначення гідності, оскільки це морально-етична категорія. Документи міжнародного права використовують різні нормативні конструкції людської гідності.

Термін «гідність» означає внутрішню цінність людського існування, яку кожна людина свідомо представляє у власних моральних принципах, у необхідності вільно підтримувати їх для себе та для інших, захищати від того, хто цього не поважає [5].

XXI століття є добою гуманоцентризму, збагнути сутність якого немислимо без усвідомлення гідності людини [6 с.196; 7, с.12-22].

У понятті людської істоти чи людської особи (з якою пов'язана гідність) наголошуємо на її приналежності до людського роду як цивілізації, відтворенні гуманістичних ідеалів і засад незалежно від особистих якостей конкретної людини, на акцентуванні загальних особливостей усіх людей і вирізненні людського роду загалом із-поміж інших родів і видів істот. На наш погляд, найкращою дефініцією категорії гідності було б визначення «гідність людської істоти», що дозволяє краще усвідомлювати і захищати гідність людини на всіх етапах її існування, зокрема у фазі внутрішньоутробного розвитку. Поняття «особа» відображає сукупність певних якостей, що вирізняють індивід, особу чи просто людину. Використання слова «істота» замість «особа» походить з універсального визначення першого висловлювання, що дозволяє правозахисникам і державам захищати життя від моменту запліднення. Про це йдеться в Конвенції про захист прав людини і її гідності з приводу застосування біології та медицини, що затверджена Радою Європи в листопаді 1996 року. Конвенція захищає життя як абсолютну цінність, проте в компетенції національного права кожної держави гарантує свободу регулювання правового захисту людських осіб (на жаль, визначати різні правові режими буття людської істоти) [8, п. 2, ст. 1; 9, с. 166-170].

Ці поняття — «істота» й «особа» — найкраще пов'язані з християнським корінням людської гідності, відображаючи єдність між людською та божественною істотою, що є приводом для її звеличення чи тлумачення як непорушної святині.

Якщо людину сприймати як сукупність клітин, органів, тканин і функцій або розглядати нарівні з тваринами, то буде складно побачити в ній унікальну відмінність від оточення, людську гідність. Проте нині цю позицію виражають чимало екологічних рухів або організацій захисту тварин.

Розглядаючи людину як особу, як неповторну, індивідуальну, унікальну у Всесвіті, можемо побачити її перевагу і володарювання над усім, що її оточує. Згідно з християнським світоглядом гідність людського життя виходить за межі земного буття. Життя людської істоти є станом, що підпорядкований певним цілям і цінностям. Це не життя заради самого життя. Людина існує не тільки як біологічна сутність, вона втілює в собі насамперед духовний світ, відображений у знаннях і відчуттях [10, с. 16].

За гранню християнських учень неймовірно розкрити людську гідність як абсолютну категорію, хоча різні гуманістичні течії вбачають у людині особу, тобто її неповторність. Проте їхній погляд повною мірою не є послідовним. Відмінність можна побачити в аспекті смерті і страждання. Для невіруючих людей смерть є сумною подією, яка позбавлена змісту, припиненням життєвих функцій організму. В християнських традиціях вона має суттєве сакральне значення, адже не закінчує життя, а навпаки — започатковує його. У стражданнях знаходимо духовний здобуток, яким є пізнання Христа, з'єднання з Його стражданнями і Воскресінням [11, п. 1505].

Міжнародно-правові документи не містять визначення людської гідності, проте подають загальні критерії її дефініції. Поняття людської гідності зводиться до таких головних характеристик: *природженої* (вона цілісна зі своїм носієм і вона єдиносущна з людиною. Людина за природою є чимось надособливим. Гідністю є вона сама — як найвища цінність, як взірць для інших цінностей та їхній кінцевий критерій) [12, с. 582]; *невід'ємної* (гідність не можна продати чи обміняти, від неї неможливо відступитися); *абсолютної* (ґрунтується на базовій передумові як цінність, не може бути оцінена чи обміняна). Як зазначив Еммануїл Кант, гідність людини є безцінною [13, с. 88]. Її безумовний характер у міжнародному публічному праві виражає загальновизнана формула — *jus cogent* (лат. “незаперечне право”), що забороняє всі форми нелюдських або таких, котрі принижують гідність, положень діючого законодавства та тлумачень [14, с. 644].

Входячи в суспільство, людина вносить не лише свою природно-соціальну, але і метафізично-трансцендентну цінність. Людині в силу своєї людської природи і гідності притаманне природне, а потім і позитивне право на життя, позбавити якого її ніхто і за жодних обставин не має морального права.

Держава повинна виконувати функцію політико-правової організації суспільства, котра не лише визнає права своїх громадян (право на життя, рівність, на пошану гідності людини, на свободу та власну недоторканність, на вільний розвиток особистості), але й гарантує їхнє втілення.

З біологічного погляду від моменту запліднення до своєї смерті людина є специфічною ідентичністю та індивідуальністю. Філософська антропологія стверджує, що ця індивідуальність є вполоченим духом (або одухотвореним тілом).

Індивід унікальний та неповторний від моменту біологічного утворення зиготи. Хоча дух домінує над тілом, все ж таки людину розглядаємо як нероздільну єдність духа, душі і тіла. Людина — це унітотальна (єдина в цілому) єдність духовного, психічного та соматичного вимірів.

Рационально не важко довести, що від моменту свого зачаття (тобто запліднення) людина є особою. Римський філософ і богослов Северин Боецій визначив людську особу як індивідуальну субстанцію, яка, за своєю природою, є раціональною (розумною). Під «раціональністю» слід розуміти не логічно-математичні операції, а цілісне вираження людської природи. Людська природа полягає в єдності матерії і духа, скінченого і нескінченого, тваринності і прагнення до чогось вищого, ідеального, божественного [15, с. 162].

Від моменту запліднення людина є особою, оскільки володіє всіма характеристиками, притаманними людській природі (творчість, духовність, раціональність), навіть якщо, в цей момент ці характеристики не проявляються або проявляються не повністю.

На сьогодні існує багато етичних теорій (утилітаризм, неоконтрактуалізм, принципіалізм, персоналізм). Найбільш перспективною теорією є онтологічно обґрунтований персоналізм, який вирішує актуальні біоетичні проблеми, оскільки наголошує на найвищій трансцендентній цінності людської особи, адже вона є тілом одухотвореним; людина як нерозривна єдність духовного, психічного, тілесного вимірів; людська особа є критерієм того, що можна робити і чого потрібно уникати.

Людина як особа відкрита до трансцендентності, до світу, що її оточує, до Абсолюту. Власне через людську гідність вона є критерієм добра і зла, легального і нелегального, морального й аморального: добро, вчинене для однієї людини, є добром усього людства і, навпаки, зло, вчинене одній людині, повертається злом проти всього людства. Тому людська гідність і людська природа — найвагоміші та найхарактерніші чинники її буття, а від “бути” людиною випливає її “чинити”.

Людина як особистість — це індивідуальний субстанційний суб'єкт, який посідає духовний або творчий вимір, наділений самоволодінням, самоконтролем, самосвідомістю, свободою, а отже, і відповідальністю за свої дії.

Людина є особою, тому що вона єдина з усіх істот здатна до застанови над собою: хто вона, звідки прийшла і куди прямує. Людина здатна до самовизначення, до сприйняття суті речей і надання їм значення через їхнє усвідомлення та визначення. Розум, свободу та свідомість, притаманні лише людині, не можна обмежити еволюційними впливами. Тіло має певну структуру, складові функції завдяки духу, який проявляє свою дію через душу і надає йому життя. Людське “я” неможливо обмежити чи звести до цифр, номера, атома або клітини.

Онтологічну та аксіологічну відмінності між людиною і твариною не можна порівняти з відмінностями між тваринами та рослинами. Для кожної людини як особи світ, що її оточує, набирає свого значення. Кожна особа містить у собі суть світу та всю цінність людства — їй притаманна єдність та цілісність. Оцінювання держави і суспільства починається з людської особи і нею закінчується.

Боже об'явлення, надаючи персоналізму більш широкого бачення людської особи та її цінностей, вбачає в кожній людській особі “образ і подобу Божу” [16, Бут. 1, 26-27]. У метафізичному сприйнятті людська особа проявляє себе як трансцендентна дійсність, як мета, але ніколи — як засіб.

Від запліднення і до смерті, в кожную хвилину свого життя, попри стан здоров'я або свідомості, людська особа завжди залишається критерієм визначення дозволеного та недозволеного, морального та аморального.

Персоналізм, про який йдеться, не слід розуміти як суб'єктивний індивідуалізм, згідно з яким єдиним конструктивним принципом людини є її здатність до прийняття рішень, до самовизначеності. Онтологічний, або реалістичний персоналізм говорить найперше про об'єктивний та онтологічний стан людини, не заперечуючи екзистенційний компонент, тобто здатність приймати життєві рішення. Людська особа — це насамперед одухотворене чи анімоване тіло або втілений дух, цінність якого визначає буття особи, а не те, що вона робить чи що посідає. Кожне рішення людини має свій зміст (суть), кінцеву мету та цінності.

Онтологічний персоналізм у кожній людській особі вбачає єдність і цілісність тіла — як матеріального початку і духа, як субстанційної форми, що представляють її об'єктивну цінність, суб'єктивність у її стосунку до власної свідомості і до суспільства загалом.

Об'єктивний і суб'єктивний аспекти людської особи, згідно з персоналістичною біоетикою, взаємодоповнюються. Етичну цінність діяння людини треба розглядати з огляду не лише на суб'єктивний бік наміру, але також її треба оцінити в об'єктивному змісті та наслідках.

Тому моральний закон, який спрямовує свідомість людини чинити добро та уникати зла, проявляється в пошані до особи, цілковито враховуючи її цінності, онтологічну суть та гідність. Як зазначає Аристотель, гідність полягає не в почестях, а в можливості їх заслуговувати [17, с. 56].

“Людське життя священне, бо в ньому закладена творча дія Бога, тому воно завжди перебуває в особливому зв'язку з Творцем — своєю єдиною Ціллю. Лише Бог є Владикою життя, від його початку і до кінця: ніхто з будь-яких обставин не може претендувати на право прямо знищувати невинну людину” [18, с. 11].

Основний Закон України (ст. 3) проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека є найвищою соціальною цінністю. Гарантування права і свободи людини визначає зміст і спрямування діяльності держави. Держава відповідальна перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [19].

Конституція України (ст. 27) гарантує кожній людині невід'ємне право на життя. Нікого не можна його свавільно позбавити. Обов'язок держави — захищати життя людини від протиправних посягань [19]. Цей документ (ст. 28) гарантує кожній людині право на повагу до її гідності. Нікого не можна піддавати катуванням — жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, — принизливе поводження чи покарання. Жодну людину без її добровільної згоди не можна застосовувати у медичних, наукових чи інших дослідках [19].

Щоб підвищувати ефективність публічного управління, потрібно впроваджувати комплексні, системні і водночас гуманістично-ціннісні підходи, спрямовані на забезпечення прав людини на всіх етапах її життя.

Як відомо, у сучасному світі система прав розгалужена. Гідність, притаманна людському індивіду на всіх етапах його існування, передбачає дотримання таких прав людини [20, с. 81-82]: на життя; фізичних прав (інструментальних, соціальних, особистих); політичних прав (на юридичний захист, на самовизначення); на пересування (право на внутрішню та зовнішню міграцію, на громадянство); на об'єднання (право на соціальні взаємозв'язки); економічних прав (право на працю; право на власність); сімейних і сексуальних прав (право обирати сімейний стан; право на економічні, соціальні, культурні й моральні умови); релігійних прав (право на релігійну свободу; право на приватне й публічне визнання своїх релігійних переконань); комунікативних прав (право на спілкування; право бути поінформованим правдиво; право на свободу самовираження, освіти й культурне життя).

Є й інші підходи до класифікації прав і свобод людини у сучасному суспільстві. Проте доцільно виділити головне: право на життя — фундаментальне, базисне право людини. Як зазначає український науковець К. Карпенко, “...будь-які з колись проголошених прав людини можна розглядати як розгортання або конкретизацію цього основного права, тому що кожне з них обов'язково є одним із проявів життя, задоволення певних життєвих потреб, зацікавлень, стремлень [21, с. 66-67].

Зважаючи на те, біоетика потребувала насамперед вивчити *біологічний і антропологічний статус ембріона людини*.

Питання про статус людського ембріона — проблема не лише винятково теоретична, біологічна чи філософська, призначена для вузького кола науковців. Це раціональна та об'єктивна база, на якій із перших моментів існування людського життя формулюються державні закони про його захист.

Відомий німецький ембріолог Е. Блехшмідт ще наприкінці ХХ ст. запропонував теорію розвитку індивідуальності, якою дійшов висновку, що людиною не можна стати, нею можна лише бути від першої миті існування [22, с. 25]. Позаяк на сьогодні розшифровано геном людини, тому не залишилося сумнівів, що життя особи починається від моменту запліднення. Визнання в ембріоні статусу людини є питанням про її розуміння себе, про відповідальність перед тим, хто з'являється на світ, про людські права на паритетність і недискримінованість, визнані для всіх людських індивідів на міжнародному рівні.

У процесі запліднення, зойно яйцеклітина і сперматозоїд (дві клітинні системи, по-різному і цілковито програмовані) зливаються — безпосередньо виникає нова система, що має дві фундаментальні характеристики [23, с. 7]:

– *нова система є не простою сумою двох підсистем, а системою комбінованою, в якій унаслідок втрати двома підсистемами власної індивідуальності й автономності починає діяти «нова єдність», внутрішнє детермінування, зі всіма встановленими необхідними положеннями, мета якого — досягнути своєї специфічної кінцевої форми. Звідси загальноприйнятий термін — “одноклітинний ембріон”;*

– *нова система є біологічним центром і координаційною структурою цієї нової єдності — “новим геномом”, під управлінням якого перебуває одноклітинний ембріон, тобто молекулярні комплекси, які візуально розпізнаємо в хромосомах на цитогенетичному рівні. Ці комплекси містять і зберігають в пам'яті*

чітко визначений проєкт зі суттєвою і незмінною інформацією для його поступового й автономного реалізування. Цей геном біологічно ідентифікує одноклітинний ембріон як людський і точно визначає його індивідуальність, докладає йому безмежні морфогенетичні можливості, котрі цей ембріон поступово реалізує протягом усього розвитку. Це відбувається через взаємозв'язки як зі своїм клітинним, так і з позаклітинним оточенням, від якого отримує сигнали, інформацію і поживні речовини.

Одноклітинний ембріон через ряд послідовних кроків формується у цілісний організм. Важливо акцентувати на трьох біологічних особливостях, що характеризують цей процес розвитку [23, с.7 -8]:

1. *Координування*. В усьому процесі — від запліднення і далі — відбувається координована молекулярна і клітинна взаємодія під керуванням інформації, що міститься в геномі й котру контролюють сигнали взаємодії між ембріоном і зовнішнім клітинним середовищем. Це керування і контроль здійснює *координаційний центр*, що складається з багатьох тисяч структурних генів, які містять всю інформацію про єдність організму, що розвивається в просторі і часі.

2. *Безперервність*. “Новий життєвий цикл”, який починається від запліднення, за необхідних сприятливих умов триває безперервно. Конкретні етапи відбуваються послідовно, один за одним, наприклад: клітинний поділ, диференціювання тканин і формування органів. Однак процес формування організму сам собою безперервний.

3. *Поступовість*. Існує внутрішній закон процесу формування багатоклітинного організму. Згідно з цим законом поступового набування остаточної форми, ембріон, починаючи від статусу однієї клітини, протягом усього свого розвитку постійно утримує власну ідентичність та індивідуальність.

Ці дані призводять до єдиного висновку, якого неможливо уникнути з біологічного погляду: від моменту злиття гамет нова людська істота, що забезпечена новою інформаційною структурою, починає діяти як індивідуальна єдність, керована своєю координаційною генетичною системою. Ця “нова людська клітина”, а отже, “новий людський індивід”, який починає “власний життєвий цикл”, постійно розвивається за всіх задовільних умов, як зовнішніх, так і внутрішніх

Тому не можна вважати початком існування людського індивіда 15-й день від запліднення, тобто коли видно “примітивну хорду” і вже неможливе близнюкове розділення, або 8-й тиждень, коли очевидна, хоч ще в мініатюрі, повна форма організму, або ще пізніший етап — коли достатньо сформована кора головного мозку. Починаючи від запліднення, ембріон є людиною, що здійснює свій життєвий цикл, а не людським індивідом у потенції. Якщо природа або власна ідентичність людського ембріона та сама, що людської особистості, то поведінка стосовно ембріона людини може називатися етичною лише тоді, коли вона трактує людський ембріон як будь-яку іншу людську особистість [23, с. 8 -9]:

Отже, наукові дослідження біологічної природи людського ембріона свідчать про те, що від моменту запліднення ембріон має всі характеристики людської істоти:

- нову і тільки їй властиву сутність, цілком відмінну від інших істот, що має власну проєкт-програму життя і розвитку;

- внутрішній динамізм, котрий визначає та керує геном, аж до формування дорослої людини; існує у вигляді цілісного організму, тобто біологічної та функційної єдності, що має координовану структуру росту та розмноження;

- є автономним, тобто не потребує зовнішнього втручання для підтримання власної життєвої структури;

- здійснює самоконтроль над реалізацією своєї генетичної програми;

- його хромосоми доводять приналежність ембріона до людського роду; це також визначають особливості його власної генетичної структури (геном) [24, с. 170]. Ембріону людини властива гідність, бо те, ким стане ця людина, вже закладене у цьому ембріоні, але ще не є вираженням і потребує часу для розвитку та остаточного формування, що не закінчується з народженням. Генетичний розвиток людини враховує не зміну людської природи, а лише поступовий прояв тих можливостей та здібностей, якими вона вже володіє від самого початку. Отже, людська особа починає існувати від моменту запліднення.

Філософська антропологія ХХ ст. (Макс Шелер) зазначає, що людина існує у трьох вимірах: духовному, душевному і тілесному. Тіло її не є чимось відокремленим від “я”, воно є одним із вимірів цілісності особи й умовою життя у світі. Сучасна філософська антропологія сформулювала поняття «тілесної особи»: вона не може існувати як людська особа, яка одночасно не була б “я”-тілесним і “я”-духовним. Ця нерозривність духа, душі і тіла свідчить, що “початок тілесної сфери людини означає початок цілої людської особи” [25, вступ, п. 3; 26, с. 82]. Отже, є біологічні й філософський доводи того, що ембріон від самого моменту запліднення є людською особою, наділеною людською гідністю, і заслуговує пошани. Це фундамент етичного мислення і дій, сенс етики і моралі. Якщо людина заслуговує на визнання, то вона також заслуговує на охорону її життя — від моменту запліднення до природної смерті, бо неможливо визнати людину без пошани її життя. Ембріон теж має особливий моральний статус: на будь-якій стадії свого розвитку він є людською особою і носієм людської гідності. Якраз тому всі дії щодо ембріона підлягають моральній оцінці, а він сам є суб'єктом фундаментальних моральних прав.

“Вислів “людська особа” вказує на все те, що властиве людині, на відміну від інших істот, та є основою її гідності та прав, і не на абстрактному рівні, а стосовно прав кожного конкретного індивіда” [26, с. 83]. Розумова діяльність є важливою характеристикою особи, і людина проявляє себе через неї. Однак характерною ознакою особи є не зовнішні прояви її розуму, а наявність здатності мислити, що закладена у людській природі, адже ні плід людини, ні новонароджена дитина, ані індивід у стані сну не застосовують розуму й волі, але залишаються людськими особами. Розум і воля виявляються через особу. Теорія, згідно з якою “особою є лише

той, хто має свідомість, здатний до вищої нервової діяльності і мислення” веде до заперечення особистості і припускає те, що “духовна сфера з’єднується з тілесною лише тоді, коли остання досягнула певного рівня розвитку” [26, с. 86; 27, с. 26]. Дух, душа і тіло від моменту запліднення є нероздільними й необхідними для життя людини на Землі.

Архієпископ Лука (В. Ф. Войно-Ясенецький) зауважує, що «дух уже в ембріональному стані тіла формує його Всім клітинам тіла людини притаманна духовна енергія, оскільки вони є живими, а життя — від Духа» [28, с. 40].

Отже, визначення, від якого моменту плід вважається особою, повноправною людиною, є підставою моральної оцінки дій, що стосуються зачаття, та ще ненародженої людської істоти. Не можна вважати критеріями буття людської особи появу чи існування у процесі біогенезу людини певної якості, функції чи здатності: народження, здатність до самостійного життя, неврологічний критерій, імплантація чи генетичний критерій. Будь-які спроби визначити “початок” людського життя між заплідненням і народженням безуспішні, бо життя є динамічним процесом. Немає правильнішої відповіді на запитання про початок особистого життя людини, ніж та, що воно починається від моменту запліднення.

Як слушно зауважує Наталя Назар (к. н. держ. упр.), в Україні відсутність у законодавстві узгодженості норм щодо початку життя людини породжує плюралізм трактувань, що є суттєвим огріхом у цілому правовому полі, адже цей момент полягає у набуванні людиною невід’ємного права на життя [29, с. 520]. Згідно з Цивільним кодексом України, «цивільна правоздатність фізичної особи» визначена не з моменту запліднення (зачаття), а з моменту народження [30, ст. 25]. Відповідно до нього, правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття. «Малолітньою вважається дитина, яка не досягла чотирнадцяти років» [30, ст. 1178]. У ньому немає нижньої межі дитинства, а вказана тільки верхня. Кримінальний кодекс України вказує на обтяжливі обставини вбивства вагітної жінки, без огляду на період (тобто вбивство дитини у лоні матері є обтяжливою обставиною при нанесенні вироку) [31, ст. 67].

Необхідно передивитися чинні законодавчі акти та замінити новими законами, узгодивши їх не лише з Конституцією, а найперше з природним правом на життя кожної людини, незалежно від етапу її існування.

Життя — найцінніший Божий дар людини. Воно пов’язане з інтеграційними функціями організму. Фізичне людське життя — це трансцендентний шлях, який веде за межі теперішнього земного буття. Обов’язок людини — зважати не лише на підтримку земного життя, а й на остаточну мету — єднання з Богом у Вічності.

Мир, злагода і добробут у країні безпосередньо залежать від морально-етичного стрижня народу, його цілей, ставлення до слабких, безборонних, до дару життя.

А це, своєю чергою, потребує, щоб публічні управлінці переглянули підхід до роботи, визнаючи критерії біоетики як засади для створення здорового суспільства, де кожна людина може розвиватися відповідно до своїх прагнень чи можливостей. На цьому етапі надто неабияк важливо, щоб органи публічної влади України прийняли та законодавчо затвердили традиційні для нашого менталітету етико-моральні цінності в питанні захисту життя. Гідність людини має бути стилем поведінки. Те, що органи публічного управління доноситимуть до кожного громадянина істини про божественну гідність та недоторканість людського життя на всіх етапах існування, допомогло б збудувати міцну державу та стати фундаментальними цінностями державотворення.

В органах публічного управління необхідно створити інформаційну платформу, де державотворці, релігійні лідери та громадські організації напрацьовуватимуть спільні кроки щодо інформування громадян в питаннях, які стосуються етичного ставлення до людського життя, довкілля; духовенство матиме більше можливостей впливати не тільки на вірян, але й на інші прошарки суспільства, доносячи істину про трансцендентальну сутність людини; нові, обговорені громадою й ухвалені закони держави з гідністю гарантуватимуть право на життя від моменту запліднення до Богом призначеного відходу.

Той факт, що досі не ухвалено закон, який би захищав життя зачатих та ще не народжених дітей, свідчить про те, що недостатньо декларацій намірів громадських організацій, котрі об’єднуються з лідерами Церкви (не маючи можливості безпосередньо впливати на владу). Треба виробити стратегію співпраці із законодавчою владою та органами публічного управління. Парламент повинен ухвалювати закони, котрі спочатку будуть розглядати та пропонувати науковці, які стоять на сторожі моралі, а також церковні лідери і громадські організації. Публічні управлінці зобов’язані їх впроваджувати на місцях і стежити за їхнім неухильним виконанням. Тільки такий підхід до справи дозволить змінити ставлення людей до життя, тим самим даючи шанс багатьом дітям побачити світ. Концепція такої співпраці повинна інформативно та законодавчо охоплювати всі прошарки суспільства.

Головний просвітницький акцент необхідно робити лікарям, особливо студентам-медикам як майбутнім фахівцям лікарської справи. Задля зростання рівня духовності, служіння гуманним цілям у медичних освітніх закладах випускники мали б складати тестування з біоетики. Здебільшого молоді люди відкриті та сприйнятливі до нової інформації, запальні та сумлінні у впровадженні їхніх переконань у дійсність, змінюючи систему. Попередні покоління лікарів, зокрема тих, які здобули освіту до незалежності, у питаннях ставлення до життя дуже різняться, залежно від того, які морально-етичні цінності вони визнають. До категорії медичних працівників, які практикують аборти, поширюють та заохочують жінок вживання контрацептивних засобів тощо, потрібен аргументований підхід науковців та духовників задля наведення цих жертв. Про це повинні подбати публічні управлінці.

Органи публічного управління повинні сприяти школі, освітнім закладам, а також засобам масової інформації здійснювати просвітництво серед школярів, студентів та молоді активного дітородного віку. За наповненням контенту ефіру та друкованих видань повинна пильно стежити Рада з питань телебачення,

радіомовлення та преси при ВР України. Церкві у співпраці зі ЗМІ треба надати виховну та просвітницьку роль у питаннях не тільки захисту життя, але й моралі загалом.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Зростає значимість біоетики, яка обґрунтувала той факт, що людська особа, наділена гідністю, починає існувати з моменту запліднення.

Головним державотворчим завданням органів публічного управління на сьогодні є визнання гідності та недоторканості людського життя як фундаментальних цінностей державотворення, а на основі цього — напрацювання високих морально-етичних та організаційно-правових стандартів як умови для оздоровлення держави та суспільства на всіх рівнях.

Необхідно якомога швидше в Україні ухвалити закон, який гарантував би право на кожне людське життя від моменту запліднення до природної смерті та пошану гідності людської особи.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні заходів з боку органів публічного управління щодо гарантування гідності та права людини на життя на всіх етапах та в усіх проявах.

Список використаних джерел.

1. *Giovanni Paolo II.* Lettera Enciclica Evangelium Vitae, 25 marzo 1995. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1995. 192 p.
2. *Терешкевич Г. Т.* Основи біоетики та біобезпеки [підручник]. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.
3. *Pio XII.* All' Unione Italiana medico-biologica «San Luca», 12 nov. 1944. URL: http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1944/documents/hf_p-xii_spe_19441112_unione-medico-biologica.html (дата звернення: 30.08.2019).
4. Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрямі / Постанова Верховної Ради України від 13 березня 2014 р. N 874-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/874> (дата звернення: 30.08.2019).
5. *Marcello Marino.* Leadership filosofica. Perugia: Morlacchi editore, 2008. 148 p.
6. *Цомпак К.* Существует ли и что означает достоинство человека. Конституція України: питання теорії та практики: міжкафедральний науково-практичний семінар, присвячений пам'яті академіка НАПрН України В. В. Копейчикова (8 черв.-ня 2012 р.). Київ: Леся, 2012. С. 196-207.
7. *Цомпак К.* Гідність людини. Сутність, зміст і передумови існування. Публічне право. 2012. № 4 (8). С. 14-22 URL: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pp8/> (дата звернення: 30.08.2019).
8. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. Council of Europe. 4 april 1997. Oviedo. 1997. URL: <https://rm.coe.int/168007cf98> (дата звернення: 30.08.2019).
9. *Revet T. (dirs.), Pavia M.–L.* Rapport de synthese. La dignite de la personne humaine. Paris: Economica, 1999. R. 166-170.
10. *Giovanni Paolo II.* Le vie della giustizia. Itinerari per il terzo millenio. Omaggio dei giuristi a sua Santita nel XXV anno di Pontificato /a cura di Aldo Loiodice e Massimo Vari. Roma: Bardi Editore, 2003. 1170 p.
11. Catechismo della Chiesa Cattolica. Testo integrale e commento teologico / a cura di R. Fisichella. Casale Monferrato: PIEMME, 1993. 1280 p.
12. *Haberle P.* La image del ser humano dentro del Estado Constitucional. Lima: Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Catolica del Peru, 2001. 582 p.
13. *Immanuel Kant.* Fondazione della metafisica dei costumi. Scritti morali, traduzione di Pietro Chiodi, Torino: UTET, 1995. P. 88.
14. *Prémant D.* Droit intangible et états d'exception. Non-derogable rights and states of emergency. Brussel: Bruylant, 1996. 644 p.
15. *Бозцій Северин.* Каким образом субстанции могут быть благами в силу того, что они существуют не будучи благами субстанциальными. Утешение философией и другие трактаты.. Москва: НаукаБ 1990. С. 162.
16. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту [повний переклад, здійснений за єврейськими, арамейськими та грецькими текстами] / пер. о. І. Хоменка. Львів: Місіонер, 2008. 1460 с.
17. *Marcello Marino.* Leadership filosofica. Perugia: Morlacchi editore, 2008. 148 p.
18. Congregazione rer Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. 168 p.
19. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к / 96-ВР. База даних «Законодавство України» /ВР України. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 30.08.2019).
20. *Терешкевич Г. Т.* Основи біоетики та біобезпеки [підручник]. Тернопіль: ТДМУ, 2018. 400 с.
21. Соціально-філософські та етичні проблеми медицини [навч. посіб.] / за заг. ред. А. П. Алексєнко, В. М. Лісового. Харків: Колегіум, 2010. 340 с.
22. *Блехимідт Е.* Збереження індивідуальності. Людина – особа від самого початку [дані ембріології людини] / пер. з нім. С. Матіяш; наук. ред. П. Гусак, З. Городенчук, О. Кука. Львів: в-во укр. кат. ун-ту, 2003. 120 с.
23. Identità e statuto dell'"embrione umano Centro di Bioetica dell" Università Cattolica del Sacro Cuore Medicina e morale. Rivista internazionale di Bioetica, Deontologia e Morale Medica. Etica dall".UCSC. Supplemento al n. 6 del 1996. 160 p.
24. *Терешкевич Г. Т.* Біоетика в системі медичної освіти і охорони здоров'я: навч. посібник. Львів: Світ, 2008. 344 с.

25. Congregazione rer Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 22 febbraio 1987. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1987. 168 p
26. Судо Ж. Аборт. Семья и биоэтика [матер. междунар. симпозиума, 20–23 мая 1998 года]. Санкт-Петербург: Март, 1998. С. 79–92.
27. Грициук О. В. Окремі філософсько-правові аспекти взаємозв'язку людської гідності та природного права / Актуальні проблеми держави і права [зб. наук. праць] / за ред. С. В. Ківалова, 2013. Вип. 69. С. 19–26.
28. Святитель Лука (Войно-Ясенецкий) Дух, душа и тело [избранные поучения, 2-е изд.]. Москва: Даръ, 2006. 318 с.
29. Назар Н. О. Про необхідність внесення змін в законодавство України у сфері охорони здоров'я, як механізм демографічної політики / Демократичне врядування у контексті глобальних викликів та кризових ситуацій: матер. щорічн. наук.-практ. конф. за міжнар. уч., 2-3 квітня 2009 р. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2009. 520 с.
30. Цивільний Кодекс України [від 16.01.2003 № 435-IV] / Відомості Верховної Ради. 2003. № 40–44. ст. 356.
31. Кримінальний кодекс України [від 05.04.2001 № 2341-III] / Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. ст. 131.

References.

1. Giovanni Paolo II (1995), *Lettera Enciclica Evangelium Vitae*, 25 marzo 1995, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, Vatican.
2. Tereshkevych, H. T. (2018), *Osnovy bioetyky ta biobezpeky* [Fundamentals of bioethics and biosafety], Press TDMU, Ternopil', Ukraine.
3. Pio XII (1944), "All Unione Italiana medico-biologica "San Luca", available at: http://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1944/documents/hf_p-xii_spe_19441112_unione-medico-biologica.html (Accessed 10 Nov 2019).
4. VRU (2014), Resolution "About confirmation of course of Ukraine on integration to European Union and near-term measures in this direction", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/874> (Accessed 10 Nov 2019).
5. Marino, M. (2008), *Leadership filosofica*, Morlacchi editore, Perugia, Italy.
6. Tsomplak, K. (2012), "Whether exists and that means dignity of man", Konstytutsiia Ukrainy: pytannia teorii ta praktyky: mizhkafedral'nyj naukovo-praktychnyj seminar, prysviachenyj pam'iaty akademika NAprN Ukrainy V. V. Kopieychykova [Constitution of Ukraine: question of theory and practice: the intercathedral research and practice seminar sanctified to memory of academician of national academy of legal sciences of Ukraine V. V. Kopyeychikov], Press Lesya, Kyiv, Ukraine, 08 june, pp. 196-207.
7. Tsomplak, K. (2012), "Dignity of man. Essence, maintenance and pre-conditions of existence", Public law, vol. 4 (8), pp. 14–22, available at: <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pp8/> (Accessed 10 Nov 2019).
8. Council of Europe (1997), "Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine", available at: <https://rm.coe.int/168007cf98> (Accessed 10 Nov 2019).
9. Revet, T. and Pavia, M.-L. (1999), *Rapport de synthese. La dignite de la personne humaine*, Economica, Paris, France, pp. 166-170.
10. Giovanni Paolo II. (2003), *Le vie della giustizia. Itinerari per il terzo millenio. Omaggio dei giuristi a sua Santita nel XXV anno di Pontificato*, a cura di Aldo Loidice e Massimo Vari. Bardi Editore, Roma, Italy.
11. Catechismo della Chiesa Cattolica (1993), Testo integrale e commento teologico / a cura di R. Fisichella, PIEMME, Casale Monferrato, Italy.
12. Haberle, P. (2001), *La image del ser humano dentro del Estado Constitucional*, Fondo Editorial de la Pontificia Universidad Catolica del Peru, Lima, Peru.
13. Kant, I. (1995), *Fondazione della metafisica dei costumi. Scritti morali, traduzione di Pietro Chiodi*, UTET, Torino, Italy.
14. Prémant, D. (1996), *Droit intangible et états d'exception. Non-derogable rights and states of emergency*, Bruylant, Brussel, Belgium.
15. Boethius, S. (1990), *Kakym obrazom substantsyy mohut byt' blahymy v sylu toho, chto ony sushchestvuyut ne buduchy blahamy substantsyal'nymy*. [How substances can be good because they exist without being substantial. Consolation by philosophy and other treatises], Press Nauka, Moscow, Russia.
16. Missionary (2008), *Svyate Pys'mo Staroho ta Novoho Zapovitu* [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments. Full translation of Hebrew, Aramaic and Greek texts], Press Missionary, Lviv, Ukraine.
17. Marino, M. (2008), *Leadership philosopher*, Morlacchi editore, Perugia, Italy.
18. Città del Libreria Editrice Vaticana (1987), *Congregazione rer Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae*, Città del Libreria Editrice Vaticana, Vaticano, Vatican.
19. VRU (1996), "Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 10 Nov 2019).
20. Tereshkevych, H.T. (2018), *Osnovy bioetyky ta biobezpeky* [Fundamentals of bioethics and biosafety], Press TDMU, Ternopil, Ukraine.
21. Alekseenko, A.P. and Lisovyi, V.M. (2010), *Sotsialno-filosofski ta etychni problemy medytsyny* [Socio-philosophical and ethical problems of medicine], Press College, Kharkiv, Ukraine.
22. Blechschmidt, E. (2003), *Dukh, dusha y telo* [Preserving individuality. Man - Person from the very beginning. Data of human embryology], Press UKU, Lviv, Ukraine.

23. UCSC (1996), Identità e statuto dell'embrione umano Centro di Bioetica dell " Università Cattolica del Sacro Cuore Medicina e morale. Rivista internazionale di Bioetica, Deontologia e Morale Medica. Etica dall", UCSC, Italy.
24. Tereshkevych, H. T. (2008), *Bioetyka v systemi medychnoi osvity i okhorony zdorovia* [Bioethics in the system of medical education and health protection], Press Svit, Lviv, Ukraine.
25. Città del Vaticano (1987), Congregazione rer Dottrina della Fede. Istruzione Donum Vitae, 2 Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, Vatican.
36. Sudo, J. (1998), "Abort. Family and bioethics", Mater. mezhdun. simpoziuma [Mater. international symposium], Press Mart, St. Petersburg, Russia, May 20-23, pp. 79–92.
37. Hryshchuk, O. V. (2013), "Separate philosophical and legal aspects of the relationship between human dignity and natural law", Actual Problems of State and Law, vol. 69, pp. 19–26.
38. Saint Luke (Voino-Yasenetskyi) (2006), *Dukh, dusha y telo* [Spirit, Soul and Body], 2nd ed., Press Dar, Moscow, Russia.
39. Nazar, N.O. (2009), "On the need to amend the legislation of Ukraine in the field of health care as a mechanism of demographic policy", Demokratychnе vriaduvannia u konteksti hlobal'nykh vyklykiv ta kryzovykh sytuatsij: mater. schorichn. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uch. [Democratic Governance in the Context of Global Challenges and Crises: Mater. annually scientific-practical Conf. for the international], Press LRIDU NADU, Lviv, Ukraine, 2-3 april.
30. VRU (2003), "Civil Code of Ukraine", Lists of the Verkhovna rada of Ukraine, vol. 40-44, Art. 356.
31. VRU (2001), "Criminal Code of Ukraine", Lists of the Verkhovna Rada of Ukraine, vol. 25–26. Art. 131.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2019 р.